

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Omgang met beladen erfgoed in de openbare ruimte

Samenvatting van een in 2021 uitgevoerde verkenning

Inhoud

Inleiding	3
Beladen erfgoed en de RCE	4
Betwist Erfgoed: rapportage Nederlandse Unesco-commissie (2017)	4
Rapport Betwist Erfgoed in de praktijk	4
Casussen	5
Lunteren: de 'Muur van Mussert'	5
Amsterdam: de (uiteindelijke) verplaatsing van het Van Tuyl-monument	6
Deventer: herinneringsmonument president Steyn	7
Hoorn: een standbeeld voor stadsbewoner J.P. Coen	8
Tilburg: standbeeld 'Peerke Donders'	9
Utrecht en Zwolle: brede discussie	10
Toekomstig beladen erfgoed	11
Wie doet wat?	12
Proactief beleid?	12
Regie	12
Wat kan de RCE doen?	12
Conclusies	13

Inleiding

Medio 2021 voerde ik, in opdracht van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en in het kader van het FARO-programma, een verkenning uit naar 'de omgang met beladen erfgoed in de openbare ruimte'. De onderzoeksvragen luiden:

- *inventariseer bij eigenaren, beheerders en/of beleidsmakers de behoefte aan een leidraad (of andere vorm van kennisuitwisseling) voor omgang met beladen erfgoed in de openbare ruimte;*
- *benader die leidraad als mogelijke opvolger/uitbreiding van de publicatie 'Betwist Erfgoed: nieuw beleid voor een meerstemmige samenleving' (Unesco-cie. NL, 2017).*

Hieronder vat ik de opbrengsten van de verkenning samen. Daarbij is het van belang vooraf op te merken dat dit nog een hele balanceeroefening is. Praten over beladen erfgoed waaromheen maatschappelijke ophef speelt (of kan ontstaan), maakt ook de gesprekken, op voorhand in elk geval, enigszins beladen. Met de afspraak dat gevoelige informatie vertrouwelijk is en blijft, voerde ik met alle gesprekspartners open gesprekken. In de beschrijving van casussen beperk ik mij tot informatie die min of meer al publiek bekend c.q. toegankelijk is. De gevoelige en daarmee juist

ook relevante vertrouwelijke achtergronden probeer ik, in meer algemene zin, in onder andere de conclusies te vertalen.

Direct werd ook duidelijk dat het omgaan met beladen erfgoed in belangrijke mate als een zeer gevoelig communicatievraagstuk wordt benaderd. En al is erfgoed een zaak van de samenleving als geheel, de onrust, het debat of de discussie ligt primair op het bord van de gemeente.

En die gemeenten worstelen daar mee. In hun eentje. Want ook dat is een belangrijke conclusie vooraf: vanwege de gevoeligheid van de materie en het feit dat elk verhaal en elke lokale samenleving op zichzelf uniek is, vindt iedereen het eigen wiel uit op het moment dat onrust ontstaat.

Het feit dat de RCE deze verkenning uitvoerde, werd door alle gesprekspartners ook daarom op prijs gesteld. Het gaf eigenlijk aan dat niemand alleen staat, maar dat vanuit deze verkenning wellicht ook de kans ontstaat, uiteraard in vertrouwelijke sfeer, met andere 'ervaringsdeskundigen' van gedachten te wisselen.

Beladen erfgoed en de RCE

Met 'beladen erfgoed' hebben we het over erfgoed dat schuurt. Vaak herinnert het aan nare en duistere tijden of gebeurtenissen, zoals oorlogen (WO2) en onderdrukking (koloniale tijd). En vaak is het erfgoed waaromheen, vroeg of laat, maatschappelijke discussie ontstaat.

Het feit dat de RCE opdrachtgever was voor deze verkenning, maakt dat er met name is gekeken naar beladen materieel erfgoed in de openbare ruimte: objecten die vaak ook als rijksmonument zijn aangemerkt.

Binnen verschillende programma's bij de RCE kwam het onderwerp 'ingewikkeld erfgoed' de laatste jaren al voorbij. Binnen het programma 'Gedeeld Erfgoed' (als onderdeel van het Beleidskader Internationaal Cultuurbeleid 2017-2020) bijvoorbeeld, waar 'Koloniale Sporen' in de eigen collectie werden onderzocht en waar samen met de Reinwardt Academie de cursus 'Sharing Stories and Contested Histories' werd georganiseerd voor jonge trainees uit de hele wereld. En er was natuurlijk de verkenning 'Herinneringserfgoed' (2016-2019), rondom het slavernijverleden, WO2, collaboratie, koloniale geschiedenis etc.

Betwist Erfgoed: rapportage Nederlandse Unesco-commissie (2017)

Een vertrekpunt voor deze verkenning vormt onder andere het rapport 'Betwist Erfgoed. Nieuw beleid voor een meerstemmige samenleving' uit 2017. In dit rapport bouwt de Nederlandse Unesco-commissie voort op de kennis die de commissie sinds 2014 opbouwde rondom 'inclusief erfgoed': erfgoed waaromheen 'erfgoedgebruikers' zich uitgenodigd voelen hun stem te laten horen, elkaars visie te vernemen en samen nieuwe erfgoed-narratieven te maken. De rapportage schetst drie scenario's voor omgang met 'betwist erfgoed', grofweg samen te vatten als: weghalen, aanpassen of laten.

In een gesprek met een vertegenwoordiger van de commissie werd gememoreerd dat in de tijd dat dit rapport werd gepubliceerd, het onderwerp 'betwist erfgoed' niet tot nauwelijks leefde bij gemeenten. Dat veranderde echter snel, mede onder invloed van de Black Lives Matter-beweging die internationaal het anti-zwart racisme (en daarmee ook bijvoorbeeld het koloniale verleden) aan de kaak stelt.

In 2018, tijdens het Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed, werd ook het ongemak rondom de thematiek van betwist erfgoed voelbaar. Dit onderwerp agenderen (als een van de 12 maandelijkse 'schijnwerperthema's' in het Nederlandse programma) werd onder brede overheidslagen spannend gevonden. Echter: maatschappelijk debat rondom allerlei objecten en plekken (de koloniale straatnamen in het Utrechtse Lombok, de Muur van

Mussert in Lunteren, het standbeeld van J.P. Coen in Hoorn...) was in Nederland al gaande, en het onderwerp bleek ook internationaal te spelen en was dus relevant.

De term 'beladen erfgoed' werd als aanduiding uitgevonden, waarmee het erfgoed niet direct werd veroordeeld als 'fout', maar waardoor het wel als bron van discussie werd aangemerkt. Het thema Beladen Erfgoed werd in het themajaar 2018 door de media voluit opgepikt en tijdens een expertmeeting werd de door de Reinwardt Academie ontwikkelde methodiek 'Emotienetwerken' (een oefening in het 'dealen' met emoties en belangen rondom erfgoed) binnen de brede erfgoedsector geïntroduceerd. Ook de kennisagenda van het Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed: 'Controversieel Immaterieel Erfgoed', waarin centraal staat hoe je het maatschappelijke debat voert, werd hierbij betrokken.

In 2020 nam de Vereniging Nederlandse Gemeenten het rapport 'Meerstemmige Samenleving' over als handreiking voor gemeenten. De vraag die zich aandient is dan: wie maken van die handreiking gebruik en werkt een dergelijke handreiking dus?

Rapport Betwist Erfgoed in de praktijk

Als resultaatmeting mag dit beknopte onderzoek verre van representatief zijn, het is wel opmerkelijk dat geen van de geïnterviewden bij gemeenten kennis heeft genomen van het Unesco-rapport.

De vertegenwoordiger van de Unesco-commissie geeft aan dat de publicatie van een rapport op zichzelf een vrij passief gegeven is. Zelf zien zij het als een eerste stap in een actuele maatschappelijke verkenning, die nog veel opvolging nodig heeft.

- Zo zouden gemeenten bijvoorbeeld veel pro-actiever kunnen zijn in het signaleren van 'beladen' plekken: locaties samenhangend met onderwerpen als het slavernijverleden en WO2, maar ook met andere in onze samenleving inmiddels beladen onderwerpen als klimaatkwesties en genderthema's;
- Met een verder uitgewerkte methodiek zouden kwesties wellicht met meer neutraliteit de openbaarheid kunnen worden ingebracht;
- In sommige situaties vormt beladen erfgoed niet alleen een communicatievraagstuk, maar ook een veiligheidsissue, en dat vraagt om beleid;
- De in het rapport benoemde acties 'weghalen-aanpassen-laten' zijn behoorlijk grofmazig: wat kan er nog meer?;
- En, kijkend naar het buitenland: in Frankrijk wordt erfgoed al vaker benaderd als maatschappelijk onderwerp; in Groot-Brittannië worden culturele plekken vaak gemarkeerd in veiligheidsplannen. Welke voorbeelden zijn relevant voor Nederland?

Casussen

In deze verkenning is vooral ook gesproken over casussen: de voorbeelden in de praktijk waar beladen erfgoed zorgt voor maatschappelijke onrust. Zoals al eerder aangegeven: de beschrijvingen van de casussen beperken zich tot feitelijkheden;

de gevoeligheden die tijdens de gesprekken ter sprake kwamen heb ik zo goed mogelijk gelardeerd in deze samenvatting, en bijvoorbeeld als concluderende aanbevelingen vertaald.

Lunteren: de ‘Muur van Mussert’

Muur van Mussert. Foto: Roger Veringmeier (CC BY-SA 4.0).

De ‘Muur van Mussert’ is welbeschouwd geen monument in de openbare ruimte (want onderdeel van een particulier recreatie-terrein), maar wel is het één van de meest bekende ‘beladen erfgoederen’ in ons land.

De Muur van Mussert is onderdeel van het Nationaal Tehuis, een gedeeltelijk gerealiseerd complex dat de NSB vanaf 1938 als thuisbasis in Lunteren inrichtte. Vanaf de Muur sprak partijleider Anton Mussert tot 1940 partijleden toe.

Al jarenlang speelden maatschappelijke discussies rondom de muur. Lang lag de plek zeer (lokaal) gevoelig, zeker bij de vele nog levende verzetsstrijders uit WO2. Het is nu echt een gek idee dat in de jaren '50 toenmalig koningin Juliana vanaf de Muur vrolijk naar de voorbijtrekkende padvindsters-Jamboree zwaaide en dat gezinnen hier zomers ontspannen hun vakantie doorbrachten. Met de kanteling, enkele decennia geleden, van de primaire maatschappelijke aandacht van de slachtoffers en helden van de oorlog naar de daders, won ook de Muur van Mussert als herinnering aan de ‘partij van foute landgenoten’ aan lading.

In 2018 zette de toenmalige minister van Cultuur de aanwijzing van de ‘Muur van Mussert’ in gang. De eigenaar dreigde de muur

te slopen en aanwijzing was uiteindelijk de enige manier om dat te voorkomen. Bewust werd hiermee voor het eerst een object aangewezen als rijksmonument, dat herinnert aan zwarte bladzijden uit onze geschiedenis: die van de opkomst van het Nationaalsocialisme en de NSB. Door het object te beschermen en voor de toekomst te behouden, kan toekomstige generaties aan de hand daarvan het verhaal over de oorlogsjaren worden verteld, zo was de gedachte.

De hoop dat de status van rijksmonument niet alleen zou leiden tot behoud van het object maar ook zou *verleiden* tot de ontwikkeling ervan tot educatieve publiekslocatie, blijkt tot nu toe ongegrond. Voor de gemeente Ede vormt dat feit een ingewikkelde situatie. Veel (maatschappelijke) partijen zetten zich de laatste jaren in om het verhaal van deze plek op een publieks-aantrekkelijke manier te ontsluiten. Omdat het object echter in privébezit is, hangt veel af van de welwillendheid van een eigenaar. En als een eigenaar eigenlijk niets in de richting van educatieve ontsluiting van het volledige monument wil, dan voel je je als gemeente vleugellam. Handhaven op instandhouding lijkt dan de enige legitieme actie die je als overheid kunt inzetten.

Amsterdam: de (uiteindelijke) verplaatsing van het Van Tuyl-monument

Van Tuyl-monument. Foto: Ceescamel (CC BY-SA 4.0).

Het ter gelegenheid van de Olympische Spelen van 1928 geplaatste bronzen beeld voor het Olympisch Stadion in Amsterdam, werd de laatste jaren (vooral in de media) steeds meer onderwerp van discussie. De door de bronzen figuur gebrachte 'Olympische groet' werd namelijk steeds meer rechtstreeks in verband gebracht met de fascistische groet. Een plaquette met duiding bij het beeld loste die interpretatie niet op. Hoe je richting bepaalt in een dergelijk discours, blijkt voor alle betrokken partijen lastig.

Kort samengevat vroeg de eigenaar van het beeld (het Olympisch Stadion) een omgevingsvergunning aan bij de gemeente Amsterdam om het beeld te verplaatsen, hopeno de onrust en negatieve media-aandacht te beëindigen.

De gemeente Amsterdam gaf mee: in principe halen we geen beelden weg. Het verplaatsen van dit beeld naar een minder prominente plek in de buurt mag echter eventueel wel, maar dan met een goed uitleggend begeleidend verhaal, geplaatst bij het beeld. Voor het proces (lees: het maatschappelijke gesprek) legde de gemeente formeel ook de verantwoordelijkheid bij de eigenaar: het Olympisch Stadion.

Toen de gemeente in een ontwerpbesluit op de omgevingsvergunning preludeerde, tekende het Cuypersgenootschap bezwaar aan. Het genootschap vond de reden c.q. noodzaak van verplaatsing onvoldoende gemotiveerd of onderbouwd. De onrust viel volgens het genootschap mee en het beeld werd volgens hen vooral verkeerd begrepen.

De RCE stelde zich eerst in een advies, en vervolgens nog eens in een reactie (2021) op het ontwerpbesluit op het standpunt: 'niet verplaatsen, mits...'. De RCE vond voor een besluit tot verplaatsing het voorafgaande proces onvoldoende: een maatschappelijk gesprek was niet gevoerd.

Begin 2022 werd het standbeeld beklad met anti-fascistische leuzen. De directie van het stadion geeft in die tijd in een media-commentaar aan dat wat hen betreft de kwestie niet is 'of', maar 'wanneer' het beeld naar een plek binnen het stadion wordt verplaatst. Na verlening van de omgevingsvergunning werd het beeld in maart 2022 uiteindelijk naar een plek binnen het stadion verplaatst.

Deventer: herinneringsmonument president Steyn

Herinneringsmonument president Steyn. Foto: JanB46 (CC BY 3.0).

De president van Oranjevrijstaat M.T. Steyn studeerde korte tijd in Deventer. Enkele jaren na zijn dood werd in 1922 een herinneringsmonument van Steyn door de gemeente op een prominente plek in Deventer geplaatst.

Al sinds decennia wordt Steyn gezien als één van de belangrijkste grondleggers van de apartheid in Zuid-Afrika. Het beeld is dan ook al lang omstreken en werd diverse malen beklad. In een motie gaf de gemeenteraad van Deventer naar aanleiding hiervan enkele jaren geleden opdracht al het 'foute' erfgoed (rondom slavernij-

verleden, WO2, racisme etc.) in de openbare ruimte van Deventer in kaart te brengen. Er werd ook gevraagd naar de ontwikkeling van een toetsingskader voor beladen erfgoed.

In 2021 was de stand van zaken dat Kunstenlab Zwolle kunstenaars in een uitvraag vroeg een verduidelijkend (tijdelijk) kunstwerk te maken, dat in de omgeving van het beeld van Steyn zou worden geplaatst. Ook bestond er het voornemen een verduidelijkende tekst bij het beeld te plaatsen.

Hoorn: een standbeeld voor stadsbewoner J.P. Coen

Standbeeld J.P. Coen. Foto: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort / 281106.

In het centrum van Hoorn staat sinds 1893 een standbeeld van Jan Pieterszoon Coen, de in Hoorn geboren VOC-gouverneur. Sinds 1965 is het beeld (gemeentelijk eigendom) rijksmonument. Aan het einde van de 19de eeuw werd Coen nog beschouwd als volksheld. De laatste decennia wordt het beeld ook door velen gezien als een herinnering aan de VOC-wandaden in de voormalige koloniën.

In 2011 viel het beeld letterlijk van z'n sokkel en gingen stemmen op het beeld niet meer terug te plaatsen. Er werd discussie gevoerd tussen (grofweg) enerzijds de oorspronkelijke inwoners van Hoorn (die het standbeeld als deel van hun verleden zien) en anderzijds nieuwe inwoners, voor een groot deel afkomstig uit Amsterdam (die het beeld graag verwijderd zien). De gemeente besloot tot plaatsing van een verduidelijkende tekst bij het beeld en verzocht het Westfries Museum in Hoorn het voortouw te nemen in een maatschappelijk gesprek rondom het standbeeld.

Het Westfries Museum ontwikkelde een aantal mooie publieksprojecten rondom de thematiek van het beeld, en treedt ook namens de gemeente op als spreekbuis in deze kwestie. Anno 2021 bleek de discussie in de loop der jaren desalniettemin politiek en maatschappelijk behoorlijk gepolariseerd. In 2021 organiseerde het bureau Twynstra Gudde na een raadsvoorstel een aantal stadsgesprekken naar aanleiding van de onrust rond het standbeeld. In die gesprekken lieten gemeenschappen zich echter kritisch uit over de breedte van de gespreksonderwerpen, waardoor de focus van het standbeeld zelf werd afgeleid.

Inmiddels is er nog steeds geen besluit genomen over de toekomst van het beeld: ook de gemeenteraad is verdeeld. Graag plaatst het Westfries Museum het beeld straks in een vernieuwd museumgebouw....

Tilburg: standbeeld 'Peerke Donders'

Standbeeld 'Peerke Donders'. Foto: John Scholte (CC BY-SA 3.0 NL).

In Tilburg staat in het Wilhelminapark het stadsbeeld ter herdenking van missionaris Petrus Donders. Het in 1926 geplaatste beeld (eigendom van de gemeente) toont de missionaris met zijn hand op het hoofd van een geknielde zwarte man.

In 2018 verscheen een kritisch opiniestuk in de lokale media over het beeld, waarin de conclusie was dat het beeld absoluut niet meer van deze tijd is. Sindsdien staat het beeld lokaal heftig ter discussie.

De plotselinge onrust verraste de gemeente en er werd gezocht naar een manier waarop de onrust kon worden gesust en het gesprek kon worden gevoerd. Uiteindelijk koos de gemeente Tilburg voor samenwerking met het lokale museum. Stadsmuseum Tilburg initieerde en organiseerde stadsgesprekken rondom het standbeeld en verzorgde enkele publicaties. Terugkijkend lijken die gesprekken (2021) de standpunten juist te hebben gepolariseerd. Tegenover de gemeenschappen die zich kritisch over het beeld uitlaten, staat nu een groot deel van de Tilburgers die eigenlijk zeggen: handen af van ons Peerke!

De Stichting Peerke Donders werd gepolst of het beeld mogelijk in hun park kan worden geplaatst. De stichting weigerde dit, vanuit de gedachte dat verplaatsing vanwege onrust voor hen de verkeerde motivatie is.

In 2021 sprak de gemeenteraad zich uit voor een 'meerstemmige' presentatie rondom het beeld. Uiteindelijk is nu de gedachte dat het beeld niet verdwijnt, maar dat er 'iets' mee wordt gedaan: herplaatsing naar een 'passende omgeving' of een aanpassing, bijvoorbeeld door het toevoegen van een kunstwerk. Een knoop hierover doorhakken blijkt echter lastig en ook anno 2022 is de onrust nog gaande.

Utrecht en Zwolle: brede discussie

De gemeente Utrecht kreeg in 2016 te maken met een groep die zich verzette tegen de 'verheerlijking van het koloniaal verleden' in de wijk Lombok, vanwege straatnamen die verwezen naar VOC-gouverneurs. De gemeente organiseerde op wijkniveau gesprekken met actievoerders en bewoners over de wijziging van straatnamen. Vanuit een lastig maar vruchtbaar proces ontstond een plan van aanpak, dat werd uitgevoerd. Straatnamen werden gewijzigd, en er werd ook het initiatief genomen tot een educatieve route (Bitterzoet). Tevens volgde er als gevolg van een raadsmotie een onderzoek naar het Utrechtse slavernijverleden.

Voor de gemeente Utrecht leidde deze casus tot meer bewustwording: we hebben met elkaar te lang eenzijdig naar dit soort zaken gekeken. Het gaat heel erg om erkenning, herkenning, zichtbaarheid en, soms, om excuses. De ervaringen die Utrecht opdeed, worden ook in nieuwe casussen ingezet. Zo worden processen

vaak gevoerd via de anti-discriminatieagenda, via geleidelijkheid en dialoog. Wordt er ingezet op wijkniveau en maatwerk. Wordt goed gekeken naar goede afspiegeling van de bewoners, gemeenschappen, belanghebbenden in de vorming van gespreksgroepen.

In Zwolle wordt de rol van de gemeente in de lokale Joodse geschiedenis onderzocht door het NIOD. Aanleiding vormt het verhaal van de enige ontsnapte Nederlandse vrouw uit het vernietigingskamp Sobibor, die sprak over de kille ontvangst in Zwolle na de oorlog. Haar verhaal, dat zij deed in een landelijke televisiereportage (Pointer), zorgde voor veel (lokale) commotie. De gemeente legde direct contact met de Joodse gemeenschap en kwam snel met een gezamenlijk inhoudelijk plan. Het uitgebreide NIOD-onderzoek wordt uitgevoerd in samenwerking met een lokale klankbordgroep, voor voeling met en signalering van signalen vanuit de Zwolse samenleving. En het verhaal van Selma Weinberg (de Sobibor-overlevende) wordt nu verteld in de lokale synagoge.

Toekomstig beladen erfgoed

In alle gesprekken die plaatsvonden werd gewezen op het feit dat het aantal 'beladen onderwerpen' de komende tijd alleen maar zal toenemen. Als reden hiervoor wordt de tijdgeest genoemd, waarin veel groepen zich ongezien en ongehoord voelen en waarin gesprekken en onderwerpen vaak leiden tot polarisatie van stellingnamen.

Daarbij kan bijvoorbeeld worden gedacht aan erfgoed dat in verband kan worden gebracht met onderwerpen als de militaire status van Molukse KNIL-strijders, tijdens de WO2 weggevoerde Roma en Sinti, aan de eerste generatie gastarbeiders... of onderwerpen die raken aan gendergelijkheid, Me Too, de 'Regenboogagenda'...

En dan zijn er nog de niet-'ontdekte' duistere plekken in ons landschap, waar mogelijk nare dingen zijn gebeurd. De nog niet

geschreven verhalen, die een gebeurtenis of persoon van de ene op de andere dag in een nieuw daglicht stellen. Ook onderzoek dat WO2Gelderland in 2017 uitvoerde verwijst naar het feit dat veel plekken van collaboratie, bijvoorbeeld, nog niet bekend zijn.

Op ludieke wijze stelde Bond Heemschut in 2021 het snel veranderende denken in Nederland over zaken als het koloniale verleden en racisme in relatie met erfgoed aan de orde. In een persbericht verzocht Heemschut De Efteling het verwijderde beeld 'Monsieur Cannibale' te schenken aan het Rijksmuseum. De boodschap: verwijder standbeelden niet, loop niet weg voor ingewikkelde gesprekken, maar ga ze, in een goede context, juist aan! Wij kennen in Nederland geen verheerlijkende, maar alleen herinnerende monumenten... die kun je duiden, ze vormen delen van de geschiedenis, verwijder die niet.

Wie doet wat?

De RCE speelt een duidelijk afgebakende rol waar het gaat om rijksmonumenten. De dienst wijst nieuwe monumenten namens de minister van OCW aan, verleent subsidie voor restauratie en onderhoud, beheert het rijksmonumentenregister en adviseert gemeenten bij ingrijpende wijzigingen (herbestemming, sloop, grote restauraties, etc).

Informeel hecht de RCE waar het gaat om bijvoorbeeld de verplaatsing van 'beladen monumenten' in elk geval aan het voeren van een zorgvuldig en breed maatschappelijk gesprek dat daaraan voorafgaat. Waarin ook aandacht uitgaat naar onderwerpen als de opdrachtgever, het tijdsbeeld, de discussies in verschillende periodes, de intentie van de maker, etc., alle conclusies eventueel vervat in een publicatie.

Het bevoegd gezag voor een rijksmonument is meestal de gemeente. Commotie rondom een monument in de openbare ruimte ligt concreet vaak als eerste op het bordje van een gemeente, ook als het een rijksmonument betreft.

Proactief beleid?

In alle casussen die in deze verkenning voorbijkwamen, werd door gemeentes gereageerd, niet geanticipeerd. Geen enkele gesproken gemeente kent iets als een 'beleid beladen erfgoed', dat ook niet zinvol wordt geacht. Iedere stad is anders, kent z'n eigen dynamiek. Gesprekken rondom gevoelige thema's zijn ook gevoelig en beladen, en bij voorkeur vaak ook vertrouwelijk. Ook binnen de gemeente zelf! Daarnaast: met het benoemen van beladen plekken of objecten zou je heftige reacties wellicht alleen maar oproepen, zo is het idee. Via de lijn van gesprekken en dialoog proberen gemeenten processen rondom beladen erfgoed vorm te geven. Wel is er het besef dat iedereen eigenlijk steeds het wiel opnieuw aan het uitvinden is. Meer kennis over het doorlopen van dergelijke processen, en de communicatie daaromheen, wordt daarom wel zinvol geacht.

Regie

Aanvankelijk belandt een kwestie rondom beladen erfgoed vaak bij de ambtenaar/wethouder erfgoed of monumenten, maar daar blijft het niet per definitie.

In sommige gevallen wordt de kwestie 'Chefsache', en houdt het college van B&W de regie, bijvoorbeeld met inzet van Kabinetszaken, de plek voor formele en gevoelige zaken. Steeds vaker lijkt, vanwege het maatschappelijke debat, ook bijvoorbeeld een dienst maatschappelijke ontwikkeling een logische proceseigenaar.

En natuurlijk is er de gemeenteraad, die vaak door middel van moties input aan het proces rondom beladen erfgoed geeft.

Wat kan de RCE doen?

Die vraag werd aan alle gesprekspartners gesteld. En eigenlijk gold voor iedereen dat het gevoel dat het Rijk als partner in dergelijke vaak penibele situaties om hulp of raad kan worden gevraagd, wellicht ook wel een beetje buiten de formele rol om, op prijs zou worden gesteld.

Soms is het antwoord heel concreet: help ons met specifieke kennis en teksten, een rol die de RCE natuurlijk sowieso past. Soms wordt de behoefte aan een soort 'loket' beschreven, waar je kunt aankloppen in geval van nood.

Drijft de kwestie lokaal af van de beleidsafdeling Monumenten, dan wordt ook de bekendheid met de RCE minder tot nihil. De vraag 'Wat zou je in dergelijke situaties verwachten van het Rijk' wordt in die gevallen ook breder beantwoord. Stevige uitspraken van de minister-president bijvoorbeeld in de sfeer van 'rot op...' hebben direct negatieve gevolgen voor de toon van het lokale gesprek rondom erfgoed, zo klinkt het bijvoorbeeld.

Door alle gesprekspartners werd ten slotte aangegeven graag van gedachten met andere 'ervaringsdeskundigen' te wisselen, in een besloten omgeving, gehost door de RCE bijvoorbeeld.

Conclusies

De belangrijkste conclusie op basis van deze verkenning is dat elke casus die speelt rondom beladen erfgoed uniek is. Qua thematiek, qua gemeente en aanpak, qua heersende lokale cultuur...

Maar wat voor alle situaties opgaat: geen enkel proces komt in een positieve richting zonder inleving en erkenning, en het daaraan vorm en inhoud geven. Het gaat er niet om in een reflex onrust te sussen, maar juist om het serieus nemen van en ruimte geven aan alle geluiden. Een wijze opmerking van één van de gesprekspartners luidde bijvoorbeeld: "Veel Nederlanders leven vanuit een toekomstgerichte ik-cultuur, terwijl we vaak te maken hebben met gemeenschappen die leven in een wij-cultuur van omkijken, en waar het verleden net zo actueel is als de dag van vandaag".

Daarnaast kan worden geconcludeerd dat:

- Beladen erfgoed niet alleen een zaak is van de beleidsafdeling Erfgoed of Monumenten, maar binnen gemeenten veel vaker vanuit een sociaal-maatschappelijke agenda wordt benaderd.
- De lijst van 'beladen onderwerpen' groeit.
- In elke casus wordt gereageerd op ontstane onrust en nergens wordt geanticipeerd.
- Alle gesprekken rondom dit onderwerp, ook binnen gemeenten, (enigszins) beladen zijn, en vragen om een vertrouwelijke setting. En om zorgvuldig taalgebruik (we voeren geen discussies, maar gesprekken). Omgang met beladen erfgoed is beladen.
- Iedereen een eigen aanpak bedenkt en de juiste regisseur zoekt,

waarbij de aandacht voor een zorgvuldig proces vooropstaat. Hoe dat er uit ziet, is vaak een zaak van 'trial and error'.

- Processen vaak een lange adem vergen en een onzekere uitkomst (denk bijvoorbeeld aan Hoorn en Tilburg). Wie neemt uiteindelijk een besluit?
- Er dan ook zeker de behoefte leeft om ervaringen te delen met andere 'ervaringsdeskundigen'. Dat zou bijvoorbeeld kunnen in besloten rondetafelgesprekken.
- Het daarnaast nuttig zou zijn meer beschrijvend vanuit de optiek van processen over dit soort casussen te publiceren.
- Het, ten slotte, zeer de vraag is of een leidraad in de vorm van een handreiking werkt. Een publicatie is wat passief, de doelgroep is zeer breed en elke casus betreft maatwerk. Hoe dan ook is de publicatie 'Betwist Erfgoed' (Unesco) eigenlijk bij geen enkele woordvoerder van een gesproken gemeente bekend.
- Kennis(deling) rondom gevoelige processen echter wel gewenst is.

Met veel dank aan alle gesprekspartners, vertegenwoordigers van o.a. de RCE, de Nederlandse Unesco-commissie, de gemeenten Ede, Tilburg, Deventer, Utrecht, Zwolle, Amsterdam, het Westfries Museum, Stadsmuseum Tilburg, Staatsbosbeheer, NV Bergkwartier Deventer, Bond Heemschut en WO2Gelderland.

*Mirjam Blott / De Culturele Zaak,
2 oktober 2022*

Colofon

Omgang met beladen erfgoed in de openbare ruimte
Samenvatting van een in 2021 uitgevoerde verkenning

Tekst: Mirjam Blott, De Culturele Zaak

© Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort 2022

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl